

Illés György

Az esztergomi Jeremiás

Babits Mihály nyomában

Babits sehol nem él olyan erősen, mint Esztergomban, az Előhegyen, ahol könyveinek tiszteletdíjából szőlőt vásárolt, s kerti házikója volt. Tavasztól őszig Esztergomban élt és írt, a hegytetőn. Itt látogatták meg barátai, írók és művészek. Odaírták nevüket a ház falára. Budapest jelenlétét alig érezni Babits életművében, Esztergom viszont ott lüktet sok-sok versben.

Az esztergomi Babits-ház ma emlékmúzeum. A kis szobákban összevissza lépcsők, kamrák, benyílók. Magyaros díszítésű terítők, faliszőnyegek vidítják a szemet, s a heverő mellett – pihenés céljából sok detektívregény. A falakon a költő fényképei: lobogó, sötéthajú, fényes pillantások, szelíd nyugalom, s csillogó, ősz hajszál a bajuszában. Itt írta a feleségének Török Sophie-nak:

Jer ki, kedves, az esőtől minden újra friss.
Láttad, hogy kinyílt a másik georgina is?
Ne nevess! Csak pár szál virág tipeg körülünk:
de legalább mindeniknek külön örülünk.

Bizony örülhettek itt mindennek, távol a fővárostól, a munka, a szerkesztés napi robotjától, az őrlő gondoktól. Idillről beszélt itt minden, a mégis-idillről, a mindennek ellenére idillről, amelyet egy nagy költő és családja bölcs és makacs boldogság- igénye teremtett. *Szökevény, renitens idill*, de idill; vagy *dzsungel idill*, ahogyan írja.

Nem csoda, hogy e házban, e kertben, e verandán a költő minden ismerője, tisztelője meghatódik. Ez az a hely, ahol nyugalmat talált.

Ősz volt, amikor erre jártam, szél fújt szakadatlanul, mintha csak a *Napló*-ból zúgna elő:

Itt a legnagyobb átok a szél.
Ilyenkor kezdi, s csak este ül el…

Babits imádott a kertben dolgozni, ha agyonhajszolta magát az írásban. A kertben diófa áll, alatta ma is asztal és pad. Esténként oda-telepedtek, s gyönyörködtek Esztergomban, a kilátásban. Szerelmesek lettek ebbe a tájba. Babits szerint az esztergomi levegő „balzsamos", „zamatos", „harapni lehetne". Ez a hely ihlette élete utolsó napjáig. Itt, ha félve is, de örülni tudott az életnek. Sok-sok idillikus verset írt, miközben föl- alá járkált a kertben…

Ebéd után, elpilledve, tompán
benn ülünk a függönyös verandán.
Kávé gőzöl, édes-erős illat.
És a passziánszot rakja ujjad.

Csészémbe nézek hol a cukornak
nyomán apró szökőkutak forrnak,
s arcom visszanéz, mint bűvös körből
egy fekete, kerek jóstükörből.
(*Verses napló, Esztergom, Előhegy, 1932 nyarán)*

Török Sophie innen vitte mentőautóval a budai Siesta Szanatóriumba, ahol meghalt.

*

Esztergomot bűn vonattal vagy autóval felkeresni, a pesti zajt hajón érdemes elfeledni Babits-keresőben. A hajóút felfelé a Dunán a világszép kanyarban, Visegrád és Zebegény között, a nyári fényekben, felejthetetlen élmény. Festői képek jobbról, s balról, nem csoda, hogy Szőnyi István ezt a tájat örökítette meg vásznain, a színdús fényeket égbolton és vízen, a boldog nyári nappalt. Alighanem ezt a fényt kereste itt a költő is, valamit, ami a Dunántúl egy része, azonos vidék a szekszárdival, bölcsőhelyével, a szülői házzal, ahová mindig visszavágyott. S felejteni, pihenni járt Esztergomba, érzékeny volt, mint a költők mind, érzékenyebb bárkinél, sokan megbántották, sok sebe volt. S dacolni akart, mérkőzni, szembeszállni a világgal, nemcsak a pesti kis világgal, hanem az egésszel, Európával, de a friss rosszal, nem a nemes régivel, melyet annyira ismert és szeretett, s megannyi szép műfordítása elénk tárt. Korával és kortársaival akart dacolni. Ilyesmire csak úgy képes az, aki gyönge és beteg, hogy elvonul messze, fel, valahová, ahol a fák és felhők szinte meghosszabbítják karjait és lábait, s így óriásként mérkőzhet már a gonosz világgal. Erre volt jó Babits Mihálynak az esztergomi Előhegy.

Állok zöld domb ormán: / nagy folyó, kis város szelíden néz föl rám – írta a *Napló*ban. A folyó és a város élménye lett. Hisz a Duna országokat köt össze, s Esztergom első királyunk városa, középkori kultúránk valóságos múzeuma. Ott az Árpád-kori várkastély, a kiásott királyi palota, a Bazilika tömbje és Balassi Bálint szobra, azon a helyen, ahol a török golyó leterítette. Igen, mindez nevezetes és megnéznivaló. De a költőt a hegy vonzotta. Nem annyira a nyugalom és pihenés lehetősége, sokkal inkább a szabadság valamilyen megközelítése, a szabad légtenger, a mérhetetlen ég, igen, ez vitte fel az Előhegyre.

Elmehet az ember Esztergomba bazilikát nézni és múzeumot, középkori képzőművészetünk képeit szemlélheti, Szent István király szülőhelyét a várat, s a vár fokáról a Dunát, s a Duna túlsó oldalán Párkányt és vidékét, de jöhet el ide Babits kedvéért is. Olyan az a kis szőlő meg a házikó benne, mint egy forrás, újra bugyogtatja a legszebb Dante-fordítást, Babits művét, s egy nagy magyar költő poémáit. Perzsel a „lángderűs ég", ahogy ő mondta, s a hegytető, jobbról, s balról egyaránt hosszan lefelé húzódó szőlőkertekkel és gyümölcsösökkel körülvéve, a „hegyi szeretők idilljét" vallja, az első szabadulást:

Milyen jó nekünk, édes, itt és messzehagyva, lásd,
a városok szűk utait,
ahol mindenki csak kicsit
lát és mindenki mást!

Milyen jó együtt látni itt egyet és óriást!

A költő önfeláldozó asszonya élt itt így, Babits és a tanítványnak nőtt feleség. Más környezet ez, mint a városi, a hegytető elviszi mind a pesti gondot, mert

Fürtjeinket a magas égbe mártjuk
s a csillagok egész közelre jönnek.

Kozmikus lég ez az áporodott szobalevegő helyett:

Forog a Föld: ma elhiszed! ma látod!
Szinte kifordul alulunk; de nem baj.

Az Ég közepén állunk, életünket
messze hagyva, mint elszállt mag a fáját.

Ott, hol vagytok lenn, földi kis csatáink?
Győzni majdnem oly kicsiség, mint bukni.

Ez az utolsó sor mindent elárul: nem érdemes kitörni és kardot vonni a rossz ellen. Barbár, gyilkos és hazug ősz közeledik, érzi a költő – már egy másik versében –, s ezt mondja az álcázott ősz: *Én vagyok az Uj!* Visszafelel rá Babits: *A Régi jobb volt!* A nagy régi Európa, nem a félmúlt talmi csillogása. *Akkor kezdek majd lenni újra jó, amikor a Törvény ujjal mutat rám*– mondja később, s nem is magyarázatként.

Már megerősödött, eltökélte magát:

Nem kell nékem örök béke
(meglesz majd a temetőbe').
Örök harc a kívánságom…

Mert *Hogy lehetne béke boldog, / míg a tiprott jog sikoltoz?* De harcolni csak annak van joga, akit *angyala küld a harcba*, azaz a meggyőződése. A hegytető tiszta légtengerében, a fényben és az égi teljesség láttán jön létre Babits egyik legbensőbb vallomása és önintelme:

Légy hű és légy szabad! Gondolj a madarakra
kik hívek a fához, mely fészküket adja,
s mégis kilátnak, kiszállnak a légi magasba!
Két hazában otthonosak: polgárai a fáknak
s együtt örök polgárai mind égnek és szabadságnak.

Csupa szabaduló, harcoló, és szabadító képe van esztergomi énjéről. Látszólag visszavonul a hegyre, valójában a visszavonulás álcája alatt egy lázadó gyűjti erejét a természetben. Hol templomi papnak, hol fakírnak, hol csillagásznak mondja magát vagy szökött medvének, aki megunta a dobszóra induló vásári táncot:

Fordul a világ, kiborúl alólam,
Megkapaszkodtam peremén egy dombnak.
Kis ház, börtönöm vagy-e? csillagnéző
tornyom-e? Barlang

kell a medvének, ha megunja táncát
a vásár padján s kiszökik magányos
bérc közé; mint én vonulok most tüskés
bérci-magamba.

Más vagyok mint más. Magasan, tüskésen,
így kell már élnem, s ha te nem volnál itt,
tán nem is látnék melegebb szemet zord
csillagokénál.

Válhat hőssé az ember úgy is, hogy egyedül marad, s egyszerre száll szembe saját közelgő halálával és az elsötétülő Közép-Európa *állati kultúrájával*, a vezérek s az üdvrivalgó tömegek gyűlöletével. Szökevénynek látszik, de lelke csupa dac, nem azt teszi, amit a piacon várnak tőle. Pedig teste egyre gyöngül:

Búsan mosolyog rám kertemből a nyár,
mert engem az ősz kezd aranyozni már,
hervadt fa rozsdája, halálos arany,
kit ez a fény von be, annak este van.

Mindegy, mit ér a múló test, csak az számít, mire képes a múlha-tatlan lélek. S az éppen elég erős ahhoz, hogy próféta lehessen. Válságos időkben jelentek meg a próféták, a legválságosabb időben azonosult a költő próféta mivoltával. Mordan ül a dombtetőn, mint Jeremiás:

Elsüllyedt a világ és nem maradt élve más:
dombon ül s fejet csóvál a mord Jerémiás.

Eltűntek és elsüllyedtek, s talán így jobb:
míg itt voltak kínzóbb volt, hogy egyedül vagyok.

Hozza a postámat a posta: mennyi hír, divat!
Engem nem visznek magukkal, föl nem oldanak.

Mindegy! a világ süllyed, vagy én lettem halott:
akként élek mint akik már Változatlanok.

S mordan nézem hogy köröttem a vak élet hal,
mint egy holt próféta kit már senki úgyse hall.

Szabó Lőrinc, Babits, Kosztolányiné Harmos Ilona, Gellért Oszkár, Szabó Lőrincné, Kosztolányi Dezső

Tele vannak a fák gyümölcscsel, édes-zölden duzzadnak a szőlő bogyói, cirógató szellő játszik a levelekkel. Napfény pirítja arcomat, ahogy mozdulatlanul állok Babits Mihály kertjénél, s érzem, milyen kísérteties itt minden. A próféta nem távozott el, most is itt van, nem az idegek lobbanásában, az értelem szervező erejében. Ez a legszebb és legkorszerűbb emlék Esztergomban, lent a szent király, itt fent pedig a próféta-költő. Itt helyezkedett szembe egy magyar író az embertelenséggel s egy leendő háború démonával.

Ég veled, cselekvés, munka, harc!
Engem többet ezután nem zavarsz.
Így vonul ma félre, aki jó:
küzdeni a komisznak való,
mig eljő az uj háború majd
s kipusztítja az emberi fajt.

Bármerre tekintett, minden a vészt juttatta eszébe. A *Zengő légypokol* strófáiban a légyfogó papírra ragadt legyek halálos vergődése egész világunkat érezteti vele, a zengő légypokolt, amelyben mindenki fogoly immár.

Móricz Zsigmond a családdal

Kint feküdt a meleg nyári éjszakában a szabad ég alatt, a kertben, s nézte mint *suhan*

tünte felé a rövid nyári éj. Lesi, hogyan jön, milyen formán, a halál. Minden úgy tűnik el az éjszakából, mint az álom, s *a nap nem emlékszik a csillagokra*.

Aztán megírta a *Verses napló*t, az esztergomi előhegyi lét egy napját, nyári órák és fél órák történetét, majd a zengő-áradó nagy verset, *Mint különös hírmondó* címen. A világ híreitől elbújva, mint *hegyi hírnök* leszáll ősszel a völgybe, s ha kérdezik, mi híre van, ő csak az ősz megérkezéséről tud beszélni, az ősz az egyetlen igazi mondanivaló, hozzá képest kicsiny minden emberi történés. Mert a dombtetőről csak a lényegest látni, a próféta tévedhetetlen.

S ilyen állapotban – betegségben, s harcban – elsuhannak az utolsó évek, versenyben év az évvel, ahogy a *Meglódult naptár*ban írja:

Lám, ha kevés van már belőle, akkor
fut legkajánabbul a gyors idő.

Minden nyár az utolsó, minden szeles, esős nyári nap a végső. Leírja a pontos látleletet:

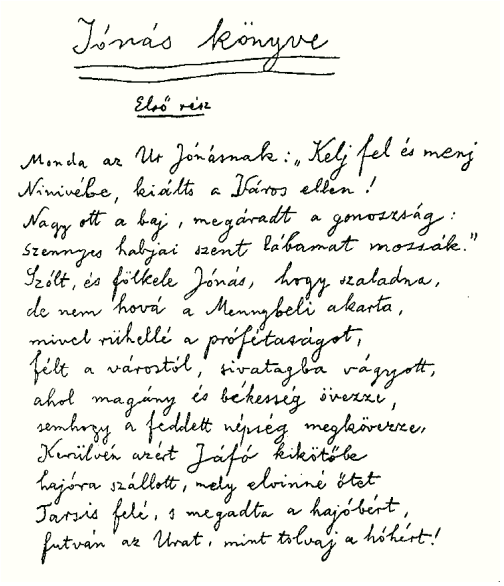
Csak annyit mozdulok, amennyit hajt a szél:
gyakorlom a halált.

Búcsúzni kell. Ajka már nem volt képes hangot kiadni, a fojtogató rák a költő torkán burjánzott el. A szem még látja a hegytetői képet, de a szív már csak keserű hasonlatot diktál:

Remegnek a gyenge levelek,
mint siralomházban a fejek.
Az egész táj szép siralomház.
Isten veled, kicsi nyári ház!

A harcnak nincs vége. Amikor már küszöbünkön a vész – az imádott Európa küszöbén –, Babits megírja a *Jónás könyvét*, újabb azonosulását, bibliai történettel álcázva saját küzdelmét az embertelenség ellen. Jónás, a megcsúfolt békehirdető, a harc és pusztulás

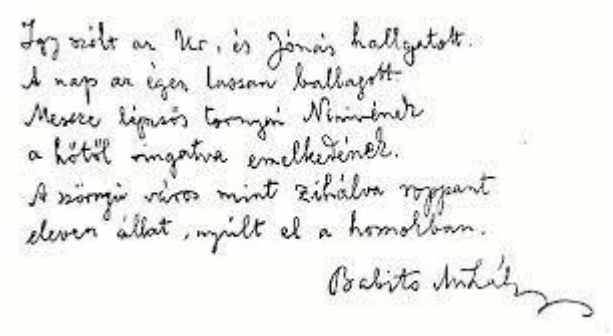
Jónás könyve

Első rész

Monda az Úr Jónásnak: „Kelj fel és menj
Ninivébe, kiáltsd a Város ellen!
Nagy ott a baj, megáradt a gonoszság:
szennyes habjai szent lábamat mossák."
Szólt, és fölkele Jónás, hogy szaladna,
de nem hová a Mennybeli akarta,
mivel rühellé a prófétaságot,
félt a várostól, tivatagba vágyott,
ahol magány és békesség övezzi,
semhogy a feddett népség megkövezze.
Kerülvén arcát Jáfó kikötőbe
hajóra szállott, mely elvinné őtet
Tarsis felé, s megadta a hajóbért,
futván az Urat, mint tolvaj a hóhért!

Babitsról: *Ily bércnek lenni: ez a szent magyarság!* Babits Mihály prófétalénye úgy ül a napfényben az esztergomi Előhegyen, mint a Nílus völgyében az óriás fáraószobrok. Ő a magyar Jeremiás. prófétája lett, *mert vétkesek közt cinkos, aki néma*. Strófáit most már *hibátlan hadsorba állította* a ninivei hatalmak, azaz a fasizmus ellen. Nincs vállalóbb, bátrabb tiltakozás Babits Mihály Jónásánál. A kultúra és emberség egyik igaz hívője szállt itt síkra a barbárság és embertelenség ellen. Holt próféta, élő szó. Halódó test, lángoló szellem!

Itt élte és érte el földi sorsát a költő. Innen vitte el a mentőautó a budai intézetbe, ahol a szeme zárult le. Ady írta egykor

Így szólt az Úr, és Jónás hallgatott.
A nap az égen lassan hallgatott.
Messze lépdelt a tornyú Ninivének
a hőtől ingatva emlékének.
A szörnyű város mint zihálva nyugvó
eleven állat, nyílt el a homokban.

Babits Mihály